UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM

Ukrainian Museum-Archives of Cleveland
Displaced Persons Camp Periodicals Collection

Item in Public Domain or an Orphan Work:

The United States Holocaust Memorial Museum Library respects the copyright and intellectual property rights associated with the materials in its collection. According to the Library's knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work--or if you know who does--please contact the USHMM Library by phone at 202-479-9717, or by email at reference@ushmm.org.

Also available via libraria.ua.

СЛОВО

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДВОТИЖНЕВИК

Р. I. ХРИСТОВЕ ВОСКРЕСІННЯ 1947 Ч. 1.

ХРИСТОС

Богдар ЖАРСЬКИЙ

ВЕЛИКОДНЄ

Скрипнув під кроком поріг
мохом порослої хати.
Хтось у сіни забіг,
щоб заховатись.

Тінь забилася в кут.
Пахнуть старизною сіни.
М'яти вічні цвітуть
в кованих скринях.

Темінню блискає стрих,
даль розкривається тьмяна.
Палець зігнутий застиг
хижо на спуску наґана.

Серце у грудях ясне, —
сонця захмарного черлень.
День цей — останній день?
Думка блисла і вмерла.

В дворі пристанув хтось,
люто щоб закричати.
Пригадався тихий Христос,
в навечер'я Розп'яття.

Вічністю стала мить.
Тоннами важить зброя.
Чийсь недобрий хід
в даль ударив луною.

Потім стихло. Відкрив хтось
двері тихої хати.
Гіркість ковтаючи сльоз,
каже заплакана мати:

— може й мого врятує дес
сина Небесна Мати!
Входьте, як в рідну хату!
Нині Христос воскрес!

ВОСКРЕС!

ЄВАНГЕЛІЄ

на Великодню неділю від Йоана I. 1-14.

НА ПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО І СЛОВО БУЛО У БОГА, І БОГОМ БУЛО СЛОВО.
ВОНО БУЛО НА ПОЧАТКУ У БОГА.
ВСЕ НИМ СТАЛОСЯ Й БЕЗ НЬОГО НІЩО НЕ СТАЛОСЯ, ЩО СТАЛОСЯ.
В НІМ БУЛО ЖИТТЯ, А ЖИТТЯ БУЛО СВІТЛО ЛЮДЕЙ.
І СВІТЛО В ТЬМІ СВІТИТЬ, І ТЬМА ЙОГО НЕ ОБНЯЛА.
БУВ ЧОЛОВІК ПІСЛАНИЙ ВІД БОГА, ІМ'Я ЙОМУ ЙОАН.
СЕЙ ПРИЙШОВ НА СВІДОЦТВО, ЩОБ СВІДЧИТИ ПРО СВІТЛО, ЩОБ УСІ УВІРИЛИ ЧЕРЕЗ НЬОГО.
ВІН НЕ БУВ СВІТЛОМ, АЛЕ ЩОБ СВІДЧИТИ ПРО СВІТЛО.
БУЛО СВІТЛО ПРАВДИВЕ, ЩО ПРОСВІЧУЄ КОЖНОГО ЧОЛОВІКА, КОТРИЙ ПРИХОДИТЬ НА СВІТ.
НА СВІТІ БУВ І СВІТ НИМ СТАВСЯ, І СВІТ ЙОГО НЕ ПІЗНАВ.
У СВОЄ ПРИЙШОВ, І СВОЇ ЙОГО НЕ ПРИЙНЯЛИ.
КОТРІ Ж ПРИЙНЯЛИ ЙОГО, ТИМ ДАВ ВЛАСТЬ ДІТЬМИ БОЖИМИ СТАТИСЯ, ВІРУЮЧИМ В ЙОГО ІМ'Я.
КОТРІ НЕ З КРОВИ, АНІ З ПОХОТІ МУЖА, А ВІД БОГА НАРОДИЛИСЯ.
І СЛОВО ТІЛОМ СТАЛОСЯ І ЗАМЕШКАЛО МІЖ НАМИ І МИ БАЧИЛИ ЙОГО СЛАВУ, СЛАВУ ЯК ЄДИНОРОДНОГО ВІД ВІТЦЯ, ПОВНЕ ЛАСКИ І ПРАВДИ.

Христос воскрес

Який радісний зміст криється в цих двох словах старовинного чарівного християнського привіту! Правда, виражена цими двома словами — це підстава нашої віри, надії й любови, це могутня пісня тріюмфу й побіди. Понад 1900 літ минуло від великого, благословенного дня Христового Воскресіння, а ці два короткі слова не втратили своєї чарівної сили до сьогодні і не втратять її до кінця світу.

Христове Воскресіння — це історичний факт, що стався більше, як 1900 років тому в Єрусалимі. Не допоміг Христовим ворогам тяжкий камінь, що ним вони привалили Його гріб, не допомогли озброєні римські жовніри, що на приказ цісарського намісника Пилата з Понту сторожили при гробі. Третього дня після жахливої смерти на хресті Христос своєю Божою силою встав славно з гробу — воскрес! В ніщо обернулася злоба ворогів, заломилася сила смерти. І знову побачили апостоли між собою свого Вчителя, тільки вже прославленого величною славою, у повному тріюмфі. І їхній важкий смуток змінився у невимовну радість.

І для нас усіх сьогодні Христове Воскресіння — це джерело найбільшої радости, бо це — перемога Христа над смертю, це перемога правди над неправдою, добра над злом, це запорука нашої перемоги і нашого воскресіння. Тому крізь грізні хмари недолі й смутку в день Христового Воскресіння усміхається до нас радість. Всі ми бажаємо один одному в день Христового Воскресіння радости, всі за нею тужимо ... А як мало на землі правдивої радости між людьми! Брак справжньої радости — це одна велика зі стількох інших недуг нашого сьогоднішнього життя. Бо радість необхідна у житті кожної людини. Вона скріплює творчу силу людини. Вона вливає в серце мужність і геройство. У хвилинах радости родяться великі заміри й благородні чини. Бо справжня радість ублагороднює, розкриває безсмертні простори правди, добра й краси.

А в розвитку надприродного життя в душі християнина радість впрост необхідна. Як у холодній пивниці, до якої не дістаються сонячні промені, а кидається цвіль, гниль і розклад, так у душі людини, що її не просвічують промені радости, зростає цвіль і розклад душевного життя. Безустанне пригноблення спричинює у душі смуток, ломить життєві сили, будить підозріння до інших людей, родить невдоволення з життя та апатію до нього, а далі навіть недовір'я до самого Бога й Божого Провидіння. Тільки радість обдаровує душу дітей Божих тією свободою, без якої й найкращі хвилини в житті людини могли б стати тортурами душі. Правда, що терпіння невідлучне від людського життя. Воно має величезне значення у духовому житті людини, бо очищає душу, сталить її, дає змогу до багатих заслуг. Але керівником у житті повинна бути радість, бо вона вчасніша від терпіння. Терпіння — це вже наступство гріха, а перед гріхом не було терпіння, тільки радість. Тому вічною мелодією християнської душі повинна бути радість. У ній життєтворча сила Христової науки і Його Церкви.

Гимн радости Пречистої Діви Марії започатковує еру християнства. «Величає душа моя Господа й радіє мій дух у Бозі, Спасі моїм ...» Радість заповідає ангел у ночі Христового Різдва. «Не лякайтеся, бо я ось благовіщу вам радість велику, що станеться усім людям.» Радість голосить Христос усім своїм ісповідникам за їхню витривалість у хвилинах найтяж-

чих проб і терпінь:

«Блаженні ви, коли вас безчеститимуть та гонитимуть та казатимуть на вас усяке лихе слово не поправді ради Мене. Радійте тоді і веселіться!»

Навіть в останніх хвилинах свого земного життя, коли то вже хрест кидав свою понуру тінь на Апостолів, Ісус потішав їх і обіцяв, що їхній смуток обернеться в радість: «Так сумуєте й ви ось тепер, та побачу вас знову, — й серце ваше радітиме й ніхто радости вашої вам не візьме!»

Та найбільше радости сіяв Христос у душах Апостолів і всіх людей по своєму світлому Воскресінні. При зустрічі з жінками-мироносицями привітав їх першим словом «радуйтеся!» А та радість Христова дозріла в людських серцях по зісланні св. Духа. Тоді вона набрала гарту, сили й повела Христових учнів до геройських чинів і жертв та мученичої смерти за його ідеали.

За Христом і Церква його звертається до всіх людей усіх часів із закликом св. Ап. Павла: «Радійте в Господі й ще раз кажу: радійте!» Але справжню радість може мати тільки християнин, що живе в тісній злуці з Христом через благодать і любов, бо повну радість людині може дати тільки Той, що має можність вглибити її душу в безмірі правди, добра й краси. А це може вчинити тільки Христос-Бог.

Мало сьогодні людей вдоволених і веселих. Смуток і журба переслідують усіх. Зболілому людству потрібні апостоли радости й потіхи. Апостольство сповнити може тільки Христова Церква, що справжню Божу радість зачерпнула з пробитого серця свого Вождя і Побідника смерти — воскресшого Ісуса. Вона й сповняє його, коли в день світлого Христового Воскресіння кличе до всіх зболілих сердець:

Радість Божа ся являє,
Пасха красна днесь витає.
Радуйтеся щиро нині,
Бог дав радість всій родині,
Бог дав радість нам з небес —
Христос Воскрес!

О. Др. Ф. ПОБІГУШКА

* * *

Чуєш — дзвони гудуть,
Чуєш спів урочистий пливе
до небес;
Звуки в простір могутніми хвилями
йдуть ...
То — Син Божий воскрес!
Чуєш — все навкруги до життя
повстає,
Все радіє весні без кінця,
Вся природа їй в жертву себе
віддає
Й славословить Творця.
Чуєш — дзвони гудуть,
Чуєш — спів переможний іде до
небес
І зове людську душу на світлую
путь,
Щоби Бог в ній воскрес.

Борис ЛИСЯНСЬКИЙ

ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

Є день, що понад усі дні. День, що тільки один є у цілому році, що, здається, гоїть рани, лікує болі, втишає смуток, веселить прибитих, неземною силою увесь світ клонить перед своїм розказом і кличе:

— Будьте веселі! Радійте! Воскресіння вам!

День цей великий, чудовий, що дійсно з небес приходить, у блиску слави й перемоги. Він завжди дорогий, ясний, хоч би сонце хмарами закрилося, палаючий полумінню і теплий, хоч би холод дрожю пройняв, день, що про нього стара пісня співає:

Веселімся разом днесь,
Він бо із мертвих воскрес!

Задержалися в русі безперервної праці колеса, машин, затихли молоти там, де горіла завзята праця. Господар заховав свій плуг, ремісник замінив робітню на місце відпочинку, купець відложив товари, учений підняв похилене над книжкою і дослідами чоло. Всі чують, що прийшов день — єгоже сотвори Господь. Все в тому дні мусить бути інше. Все повне втіхи й радости, повне величі й слави, бо несеться переможний гимн:

Воскресіння день,
просвітімся торжеством.

Замовкла жалоба церков. Дзвони починають співати радісну пісню воскресну. Солодкий спокій вітає до змучених, зболілих сердець. З неба спливає промінна ясність. Уся земля задивлена в небо, а воно сьогодні ласкавіше для землі, бо отворилися двері спасіння.

Спасіння цій землі, що вмиється сльозами покути.

Спасіння тому народові, що витриває на дорозі терпінь і жертв.

Спасіння тому Завтра, що відвалить камінь, який гнітить сьогодні груди мільйонів, скутих провиною.

Спасіння тій праці, що не тільки на хліб оре й на золото сіє, але, як роса, кріпить тих, що мліють, як зоря, веде тих, що блукають, як полумінь, гріє тих що холонуть.

Чим же ж є цей день для тих, що далеко від своїх домів і загород? Чим є для всіх, що в неволі, поранених, калік? Чим є для тисяч скитальців і бездомних? Чи ж над ними понесуться ці радісні слова:

Воскресіння день!

Всюди там, де біль і розпука, де дрож смерти і конання, встане Христос із стигмами своїх світлих ран, з побідним прапором у руці й повторить, як колись:

Я воскресіння і життя. Хто вірує в мене, коли й умре, житиме. І кожний, хто живе й вірує в мене, не вмре повік. Чи віруєш цьому? (Йоан 11, 25, 26.)

І хоч недоля, смуток, кривда, злоба і нужда на землі не минуться, хоч і кров і сльози плисти не перестануть, — надія полум'яною зорею розгориться у серцях мільйонів і заговорить словами молитви:

Воскрес Христос,
І ми воскреснем...

І коли прийде цей День Великий і голос дзвонів скличе всіх до Господніх храмів і поглянемо на Христа в славі, що подає спасіння цілому людству, й спитатися захочемо:

— Де ж наш день радости? Де Твій день радости, многострадальний український народе? Де твій день Воскресіння?

Не падати духом! Не кликати голосом розпуки! Не сумніватися у Його прихід! Перед нами світлий блиск Христової перемоги. Вона ж є запевненням, що з гробу можна встати живим, що зі сну смерти перейти можна до життя радости й слави. Тільки витривати в вірі й незломною волею у цілому житті змагати до того дня, єгоже сотвори Господь.

Сьогодні в день і час, як уся земля скидає зі себе тягар смерти, як уся природа звалює камінь зимової неволі й прагне життя і кличе життя, — пора й нам валити камінь, що нас гнітить. Валити постійною працею над нашою слабою волею, витривалістю над нашою згодою і єдністю, над викоріненням низького самолюбства й злоби; валити його ясним життям, повсякденними чинами, жертвою життя.

Трудно це зробити тим, що самі не бажають воскресіння й не простягають своїх рук до тріюмфу перемоги.

Наша думка лине в далеке минуле. І встають постаті великих героїв, що вступали в ці дні воскресні у Божі храми, йшли величати Христа, який воскрес із мертвих. Йшли і співали:

Воскрес Ісус з гробу,
як пророк був ...

Вони — від Володимира Великого, Ярослава Мудрого, від Петра Конашевича - Сагайдачного, Великого Богдана, Івана Мазепи, аж до безіменних героїв визвольних змагань — вони не кликали зі смутком:

— Хто нам відвалить камінь від дверей гробу?

Бо вони не падали духом, не жили для себе. Їхні серця горіли любов'ю до України, вони любили волю і добро рідного народу більше ,як своє особисте. І хоч на їхніх очах вогнем і мечем плюндрували українські землі різні дикі орди та сусідні народи, вони не опускали рук, не жебрали милости, ран своїх перед світом не відкривали, помочі в чужих не благали, а ставали сильні й повні посвяти в бойові ряди за віру й волю.

І сьогодні розколисали серця українські дзвони: «Христос воскрес», та ми чуємо камінь над собою і, похилені пиатемо:

— Хто нам відвалить його?

— Ніхто не відвалить, якщо ми самі не відвалимо від себе каміння наших провин, занедбань, слабодухости та зневіри.

Хай воскресне в душах наших нова сила життя, посвяти для Церкви й народу, і тоді відвалимо камінь, і засвітає до нас світлий день, єгоже сотвори Господь.

о. ФІЛЯРЕТ

Василь ШАВАРСЬКИЙ

ЧЕРЕЗ ТІСНІ ВОРОТА

Часом, коли розіллється довкола мовчазливе море вечірньої тишини, мені здається, що з далечі надходить висока, струнка, із зведеними вгору очима постать у чорній рясі, із руками, зложеними навхрест на грудях, і з устами, що їх ворушить сила невимовлених слів. І ніби далекий відгомін, доноситься до моїх вух речення, яке я так часто від нього чув і яке назавжди врізалося глибокими борознами в мою пам'ять:

— «Увіходьте тісними воротьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, й нею ходить багато хто».

Ця цитата із св. Письма була, здається, життєвим девізом отця доктора Богуша, який і сам чинив згідно з нею і кожному радив те ж саме робити. А крім того, його постать і всім своїм образом неначе б проповідувала ту правду. Він був подібний часом до древнього пустельника, а часом до відважного мудреця, який проти всіх сил сучасности простував своєю вирівняною дорогою, малощо вважаючи на нерозуміння, на насмішки окруження. Він завжди залишиться в моїй пам'яті таким, яким був тоді, коли, ставши на сцені й обкинувши своїм ласкавим і поважним поглядом виповнену молодими дівочими й юнацькими головами залю, тихо сказав:

— Це наша будучність... Я захоплений ними...

Це був день закінчення двотижневого курсу передовиків руху молоді, на якому то курсі він прочитав ряд лекцій на тему: «Релігія, мораль, етика».

Справді, це була не дуже приступна й популярна тема, але я зі щирим захватом бачив, як надзвичайний виклад отця доктора на протязі тих двох тижнів полонив юних слухачів. Він відійшов від звичайної для такої теми шабльоновости і зробив її найбільш цікавою із усіх інших викладів.

Коли прийшла на нього черга проводити іспит, він підійшов на край сцени і, хвилину помовчавши, сказав своїм глибоким голосом:

— Ви вірите в Бога?

— Віримо! — в один голос пролунала відповідь.

— Любите Бога?

— Любимо! — і в тому слові було багато щирого захоплення й ентузіязму.

— Будете Богові й Україні служити?

— Будемо! — і молоді постаті піднялися під впливом незвичайного зворушення.

— Дякую...

Він мав особливий підхід до світу й людей. Він казав:

— В людині криється найбільше добро й найшляхетніша велич: іскра Божа. Треба тільки часом допомогти людині роздмухати її, а напевно величний вогонь добра розгориться нестримно.

І він ішов через життя, роздуваючи в людських серцях і душах іскру Божу, і тішився невимовно, коли бачив, що іскра та зачинала живішим вогнем горіти.

— Мій дорогий, — казав він, прийшовши із свого села, сівши коло мене в крісло і наслухуючи гомін, що плив із вулиць містечка, — тісні ті ворота й вузька та дорога, що веде до життя. Наш обов'язок допомогти народові серед безконечно звабливої і зрадливої плутанини всяких широких і ніби легких шляхів, що невідмінно в пропасть страшну ведуть, знайти ту невидну, сіру і неприманливу стежинку, яка допровадить його до мети. Я думаю, що нам треба навчати наш народ бажати великого, бо тільки той, хто величного бажає, може щонебудь осягнути. Коли хтось малі цілі перед собою ставить, той, так і не осягнувши нічого, промине. Головно в душах молоді нашої повинні ми збудити питоме для людини бажання великого, яке сьогодні, на жаль, так часто приглушене, присипане порохом скороминущої сучасности. Я певен, що наша молодь має сповнити багато дечого такого, про що й не снилося ні нам, ні нашим попередникам. А може, хоч хай Бог захоронить, — але коли приглядаюсь нашому світові, думка така приходить сама від себе — а може й прийдеться їй перетерпіти велику пробу... Чи ж тоді особливо не треба, щоб серця й душі її були переповнені великою силою, великою вірою і великою надією, які дадуть їй змогу випити гіркий келих до дна...

* * *

Він відійшов у далечінь, яка розшалілася несподівано зривами ґранат і вибухами бомб, відійшов такий, як завжди: високий, стрункий, із руками, схрещеними на грудях, шепчучи тиху, але полум'яну молитву. Він пішов далі тією вузькою, тяжкою дорогою, незмінно задивлений в візію життя...

Довго не було про нього ніякої

Всеволод ЛИСТВИЧ

ІЗ ДНІВ ТРИВОГИ

— Ти спиш?

— Ні!

І ми знов мовчимо. А наша мовчанка мішається із важкою, слизькою темінню і нависає тремтливими запонами тривоги. Надворі глибиніє весняна ніч і своєю безмовною черню дражнить думку. Нагло, мов вибух безгомонний, зірване світло рефлектора промигне попід вікном, насмішкувато плигне по кам'яних стінах і, сполохане пивничною непривітністю, втече, ще хвилину змагаючись із темнотою, а відтак, знеможене, ховається в невідомому. Чийсь твердий і жорстокий крок залунає, загомонить недобрим відгомоном і також стихне. І знов світ поринає в мряку небуття.

Чутно віддихи. Вони вривані, короткі, немов боязкі. Я знаю, що ніхто не спить. Бо хіба ж у таку ніч можна спати?

Ксаверій, який лежить коло мене, ворушиться неспокійно.

— Маєш хліб? — питає несподівано і тихо.

Подаю йому шматок глейкого, мов свіжозорана земля, хліба і сам вкладаю кусок до уст. Він якось дивно смакує. Він гіркий, але це краще, якби він взагалі був без смаку, такий, як щодня ми їмо. Ні квасний, ні солодкий, ні гіркий, ніякий просто. Тільки з назви хліб.

Ксаверій їсть спокійно й уважно, і мені здається, що він кожну крихітку зокрема смакує, неначе рідкісну присмаку.

— Маєш іще?

Я ломлю останній кусок надвоє.

Коло мене з другої сторони обертається чийсь корпус і тихий стогін виливається, протяжний і довгий.

— Вас болять боки? — питаю.

Це Гіршфельд, старий купець із Варшави, що також не може спати. Але він не тільки сьогодні не може заснути. Він, мені здається, ніколи не спить. А втім, чи можна дивуватися?

— Прошу! — подаю, мацаючи в теміні його руку, останній шматок хліба. Я поправді сьогодні не голоден. А він завжди голоден.

Він тремтливою рукою бере від мене хліб і каже надто голосно:

— Дякую...

Але я знаю, що він не вкладає хліба до уст. Мені здається, що я бачу, як він прикладає шматок до носа, нюхає його, втягаючи в свої широкі груди приємний запах, а відтак ховає до кишені. Він ще довго тримає руку з хлібом в кишені свого плаща, і мені здається, що я чую його голос:

— Мій любий Мі ...

Мі — це малий, тендітний одинадцятилітній хлопчина із русявим волоссям, розумними, добрими очима. Мі сидить за стіною. Так близько і так безконечно далеко. Я чую, що Гіршфельд тихо встає і, притулившись до стіни, до ворожої стіни, клякає.

— Патер ностер ...

Гіршфельд молиться завжди особливо пристрасно. Слова його молитви, які він вимовляє пошепки, падають, неначе куски черленої грані, на цемент, і від того стає довкола тепліше.

Гіршфельд — віденський жид, я-

чутки. Минув перший рік німецької окупації. Аж одного вечора, коли я сидів перед вікном і слухав шум столітніх дерев, що оточували вінком мою хату, хтось застукав до дверей.

— Слава Ісусу Христу!

Я з великим трудом пізнав Ігоря, що рік тому відійшов враз із отцем доктором у мандрівку.

— Ігоре! — крикнув я схвильований. — Ви тут? А де отець доктор?

Він стояв хвилину мовчки, а потім прошептав:

— Ми пробиралися з отцем доктором на схід. Спочатку все йшло без труднощів. Коли б ви бачили, як він служив у тих зазбручанських церквах Богослужбу! Якби ви чули його проповіді! Я певен, що ті проповіді були одинокі! Здавалося, що це не людина говорить, а якийсь голос доноситься із надземних просторів. Люди плакали й цілували його в руки. А він говорив про Бога і Україну... Ми йшли від села до села. Одного дня, коли ми відпочивали після довгого маршу, наскочили на нас німці. Глянули на наші документи й сказали, що ми арештовані. Попровадили до якогось старшини, який, націливши револьвер в груди отця доктора, закричав:

— Ви думаєте, що нас тривожити може ваша реверенда? О, ми не ті! Кажіть, чого ви тут швендяєте?

— Я слуга Божий і з цього ви можете пізнати ціль мою ...

Він держав у руках, як завжди схрещених на грудях, блискучий хрест, і проміння, що відбивалося від нього, сліпило очі офіцера. Офіцер підскочив до нього, приставив револьвер до грудей і зареготався спазматично.

— Скажи, твій Бог всемогучий?

— Ви сказали ...

— Так проси, щоб тебе рятував!

— Я прошу Бога, щоб вас, поручнику, рятував, бо бачу, що ви летите в пропасть і боюся, що не в людській силі вас рятувати.

Німець отетерів від такої мови, відступив від священика на крок. Відтак у його очах замигтіли ворожі вогники і він, закусивши губи, стрілив. Отець упав на долівку і кров ринула з нього. Але він притомний був і хреста не випустив із рук. Німець підійшов до нього і закричав:

— Бачиш? Твій Бог безсильний! Але попроси націонал-соціяліста, щоб тебе рятував, то побачиш, хто сьогодні всемогучий!

Отець скривив свої уста, може від болю, а може від образи, і я почув його шепіт:

— Боже, прости йому ... Він не знає, що робить ...

Тоді офіцер, що також, видимо, почув ті слова, крикнув:

— Псе! — і стрілив просто в голову раз, другий і третій.

Ігор замовк ...

І я мовчав ...

А надворі стояла німа тиша, неначе б ціла природа в тривозі прислухалася оповіданню про смерть людини, яка шукала вузької стежки в життя вічне, і, коли моєму слабому людському розумові судити вільно, її знайшла.

МОЛИТВА

Ще помолімося за полонених,
які у морі бурянім пливуть,
та ще за страждущих і угнетенних,
які шукають марно світлу путь;
за всіх в снігу заживо погребенних,
які шляху додому не знайдуть.
Над ними, Господи, в небесній
тверді
простри свої долоні милосердні!
Ще помолімося за всіх, кому
вже не судилося узріти світла,
що їх я думкою не обійму;
за всіх, кому зруйновано їх житла,
кого без жалю кинули в тюрму,
щоб радість їм ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньким рук,
позбав їх, Господи, страждань і мук!
Помолимось за тих, що у розлуці
помруть, відірвані від рідних хат;
помолимось за тих, що у розпуці
вночі гризуть залізні штаби ґрат,
що душать жаль у невимовній муці,
за тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній
тверді
простри свої долоні милосердні!

Юрій КЛЕН

кий втік до Варшави під час аншлюсу. Гіршфельд — також віруючий, о, глибоко віруючий християнин!

Мі — це його син ...

Він має ще й дружину. Сухорлява, згорблена під тягарем горя істота, яка говорить тільки по-німецьки і носить на грудях малий срібний хрест.

Вона теж недалеко. Тільки за стіною. За стіною з іншого боку. О, Боже, скільки стін нас розділило!

Ніч глибиніє, як безодня.

Гіршфельд скінчив молитву і сидить на причі.

Він нахиляється.

— Правда, що нас не розстріляють?

Я мовчу.

І ніч мовчить, неначе кат ...

— Ні. Бог нас вирятує ... Вирятує напевно ...

Я далі мовчу і чую, що в тривозі, неначе в бурхливому морі, потонули безпомічно всі мої думки.

До стіни хтось стукає. Гіршфельд прикладає вухо до мокрого каменю і шепче:

— Спи, сину... спи... Я коло тебе...

Чийсь крок на дворі оживає нагло і несподівано. Ніби хтось розтоплене срібло розляв. Надворі пливе срібна мряка передсвітання. Обриси випливають нагло і невиразно із темряви і Гіршфельд каже:

— Хрістус резурексі!

Надворі стоїть молочний ранок.

Ми стаємо двома рядами під стіною. Я витягаю мій чорний молитовник. Ксаверій за дяка. Я читаю Богослужбу:

— Благословен Бог наш, всегда, нині і присно і вовіки віков ...

— Амен! — каже Гіршфельд і дивиться в стіну напроти, а очі його блищать, неначе в промінню якихось небесних з'яв.

Ксаверій стоїть із молитовником в руці, коло нього Василь, Петро, Осип, Геннадій, Володимир і Перейма. Перейма співає басом. Він малий, присадкуватий і чорноволосий. Вони співають.

Тихо, тихесенько лине спів і не може, кволий, вирватись через заґратоване вікно надвір. Так і залишається коло нас.

Але я не завважую, як мій голос чимраз голоснішає. І не завважуємо ми всі, що спів теж набирає сили і лунає величньо, могутньо.

Я складаю молитовник.

З далечини вдаряє дзвін ...

Йому відповідає другий ...

А так і третій долучується ...

Я кажу спокійно, але чую, що сльози напливають непрохано до очей:

— Христос воскрес!

І тоді Ксаверій підносить свої худорляві руки вгору і починає дириґувати, неначе б він стояв на великій сцені, а перед ним був могутній хор. Грімко зливає воскресна пісня. Її підхоплюють інші камери і вона повінню вривається на міські вулиці.

Тоді дзвонять ключі,хрипко відкриваються двері і гестапівці вдираються до камери.

— Мовчати! Мовчати! Мовчати!

Але ніхто не мовчить. Навіть Гіршфельд, який не розуміє слів нашої воскресної пісні, зачинає голосно співати, не вимовляючи слів, і мені здається, що з-за стіни чую я голос, тремкий, тендітний і чистий голос малого Мі..

Двері замикаються. Ми залишаємось самі. І пісня гомонить нестримно, могутньо, і, коли злітає останнє її слово, в місті зачинають грати всі дзвони усіх церков.

Ми стискаємо собі навзаєм руки, не говорячи ні слова.

Надворі ясніє шляхетним аквамарином великоднє небо.

Сотн. М. Л.

СПОМИН

Сл. П. сотн. Ю. Головінського присвячено

Пам'ятний день Великодня 1920 року попередив може найтрагічніший період наших визвольних змагань.

Молода Українська Держава кривавилась продовж двох років в обороні своєї незалежности. Армія, виснажена безперервними, важкими боями, здесяткована страшною епідемією тифу, опинилася напровесні 1920 р. у безвихідному становищі. Стотисячний леґіон молодих лицарів, що по блискучому зриві національної революції 1918 р. мусів перейти через «чотирикутник смерти» і болючий відворот за Збруч - річку, щоб рам'я-об-рам'я з армією УНР в блискучих боях понести національні прапори до берегів рідного Дніпра і золотоверхого Києва, — знеможений до краю, заломився мілітарно і духово. В моменті найбільшої загрози, коли на оборонні лінії наступали з усіх сторін потужні ворожі армії, щораз тісніше затискуючи залізний перстень оточення — Галицька Армія стала віч-на-віч з катастрофою.

Залишилось тільки завдання фізичного збереження людей і військового майна для невідомого майбутнього. Тоді, як армія УНР знайшла в критичній хвилині захист у відвороті на захід й у договорі з Польщею могла стати ще раз до воєнної розправи з найгрізнішим ворогом — галицька «армія визвольників», скована невблаганною долею військової і політичної ситуації, була змушена залишитись на трагічному побойовищі й заключити з наступаючим ворогом завішення зброї.

Політичний розрахунок підказав ворогові зберегти та використати Галицьку Армію, як бойову одиницю, і тому її переформовано у три бриґади окремої Червоної Галицької Армії (ЧУГА), забезпечено політкомісарами і розташовано на протипольському фронті.

Хижацька політика наїзника, плянове придушування кожного прояву самостійної думки та перфідні методи розкладу людини доводили стрілецтво до крайньої розпуки. У кожного стрільця повстала свідомість, що трагедія Галицької Армії не досягла ще вершка своєї кризи, що зневажена стрілецька честь не стерпить накиненого долею фальшу, та що скоро прийдеться ставити питання на вістрю меча.

Над полями Поділля нависла буря. Із заходу надлітали перші передвісники польського наступу і чутки, що з поляками йде армія УНР звільняти батьківщину.

У штабі II-ої бриґади ЧУГА вирішено запалити полум'я нової віри в стрілецьку честь, змити заплямовані полкові прапори та вирвати фальшовані листки з літопису визвольних змагань.

І прийшли тривожні дні і безсонні ночі в гарячковій праці. Скакали вістові на спінених конях. Надходили таємні звіти від полків і сотень. Відбувалася радісна праця у найвищій напрузі нервів, при невідхильній приявності насторожених політкомісарів.

Одного весняного ранку галицькому стрілецтву видано наказ у визначену годину завернути бойовий фронт на схід, заволодіти вихідними ключовими позиціями та перейти в бравурний наступ, щоб об'єднатися з повстанчими загонами у запіллі ворога. По звільненні від ворога Подільської области, дальшою метою передбачувалося з'єднання з армією УНР, до якої вислано для зв'язку таємних емісарів. Не лише із стратегічних умовин визначило командування реченець того лицарського чину на перший день Великодня 1920 р., — воно бажало зв'язати воскресіння стрілецької чести із воскресінням Бога, замученого жорстокими людьми.

Бачу — на світанні село біля містечка Літиня з розкиненими в садочках чепурними хатками. На невисокому горбі, при дорозі, трибанна церковця, а там—розлогі поля, далекий, вільний виднокруг, на якому біліє битий шлях на Схід. По долинах стелеться мряка. На раз — по вкритих курявою вулицях села виступають струнко перші сотні. На небосхилі щораз ясніше розгоряється сонце. І в той самий момент починає з церковці вирушати великодній обхід і на хвилину зупиняється, неначе захоплений незвичайною картиною.

О. БЕРЕЗІВСЬКИЙ

ОСНОВНІ ПРАВДИ

Є ОДИН ОСОБОВИЙ БОГ

Кожний, хто застановляється над творами й явищами природи, приходить до ясного переконання в існуванні вищої, надземної сили, що все у всесвіті провадить до буття, усім порядкує, усе зберігає, тобто до пізнання існування Бога — причини всесвіту, а далі з існування природи мусить дійти й до пізнання деяких Божих прикмет.

БОГ Є ОДИН

Перша правда, яка впадає в око думаючій людині — це правда, що мусить бути тільки один Бог. Здорова думка не допускає можливости існування декількох богів. Людина пізнає Бога як Істоту Найвищу, наскрізь духову, початок усього буття. А така Істота може бути тільки одна. Дві найвищі істоти водночас існувати не можуть. Мусіли б різнитися чимнебудь між собою. Тоді одна істота мала б щось, чого не має друга, друга ж знов мала б щось, чого не має перша. А так ні одна з них не мала б найвищої досконалости, отже не була б Богом. Мусів би бути ще хтось над ними, що тільки сам один мав би всі досконалості, нічого йому не бракувало б і від нікого більше в своїх досконалостях не залежний, а всі інші істоти, залежні від нього. Такий може бути тільки один. І такий є Бог. Бог є тільки один.

Також гармонія всесвіту, єдність у вселенній вказують, що тільки один Найвищий все плянує, усім рядить, кермує.

Хай декілька малярів розмалюють одну церкву, і хай це зроблять спільно, за порозумінням і нарадою, але перед оком знавця малярства не вкриється те, що церкву малювало декілька людей. Так і в кожному творі пізнати можна участь декількох працівників, декількох умів. Це саме мусіли б ми завважити у всесвіті. Тим часом у вселенній панує повна єдність, гармонія й лад. А це приводить нас до переконання, що всесвіт — це твір однієї тільки істоти, розумної, всемогучої, витвір одного Бога.

Кожний, хто з розважування творів усесвіту доходить до пізнання, що є Бог, той також пізнає, що є тільки один Бог.

БОГ ОСОБОВИЙ

Бог, що сотворив світ — це Бог особовий. Особа — це істота розумна й свобідна. І такий є Бог! Усесвіт голосить, крім всемогучости Бога-Творця, передусім про безконечний Божий розум. Все в ньому підпорядковане одній цілі.

Величезна маса небесних тіл кружить в просторах і свої рухи виконує найправильніше і найточніше. З такою докладністю це діється, що астрономи обчислюють наперед затьміння сонця й місяця. Обчислення ті роблять не годину наперед, але рік, два, десять, а навіть сто літ наперед, і докладно в тому самому часі ті затьміння припадають. Такий лад, таку докладність і доцільність бачимо на кожному кроці. А це вказує на безконечний розум Божий, на його мудрість і пізнання усіх можливостей. Бог у своїй премудрості пізнав усі можливості всесвіту й вибрав такі з них, щоб у них світ у найбільшому ладі розвивався і прямував до своєї мети.

Одначе, світ не є такий, щоб мусів існувати або сам від себе, або, щоб хто інший був чимнебудь змушений його сотворити. Змінність світу показує, що він міг існувати й так само міг не існувати. Отже, коли ще не існував, то був тільки можливим.

З грудей вірних зривається радісна воскресна пісня, а водночас на ранньому леготі розвиваються блакитно-жовті та малинові стрілецькі прапори. Селяни, побачивши стрункі стрілецькі ряди, вітають їх святочним «Христос воскрес!» На грімку відповідь стрілецтва «Воістину воскрес!» — «Воскресне Україна!» — сивенький, як голуб, пан - отець підносить хрест і благословить ним ряди, що проходять ...

* * *

Із сусіднього села переїжджає кінний полк і співає козацьку похідну пісню «Гей, на горі там женці жнуть...» Могутній спів сотень заглушує на хвилину церковні дзвони, а далі слабне в міру віддалення, гомонить ще довго у степу і поволі гине у віддалі.

Незабутнє враження!

* * *

Не пощастило безіменним лицарям сповнити їхньої мрії... У кривавих боях з переважаючими силами ворога, близькі вже визначеної мети, стрілецькі полки були зраджені підступом західнього сусіда і між двома вогнями обеззброєні...

Не виконало стрілецтво свого великого заповіту, але чином своїм освітило знову чистим сяйвом ідею Соборної України...

Після Великодня визвольних змагань судила нам доля ще довгий шлях страсного походу, — але гаряче прагнення Волі і сильна віра в перемогу — наказує нам ждати світлого дня Воскресіння.

Як маляр задумає намалювати образ і має в уяві ідею цього образу, то через це ще образ цей не існує. Є тільки можливість, що він буде існувати, бо по такій ідеї (пляні) можна виконати образ. Сама, однак, ідея не може змусити мистця, щоб він виконав образ. Чи буде такий образ виконаний, чи ні, це вже залежить від свобідної волі маляра: як схоче, то намалює, як не схоче, то не намалює, і такого образа ніколи не буде.

Подібно й світ, заки зачав існувати, був тільки можливим. Він був неначе в ідеї Божій, у пляні, але цей плян не міг змусити Бога до того, щоб його виконати, тобто щоб Бог сотворив світ. Все залежало від свобідної волі Бога. Не хотів би був Бог, то ніколи світу не було б, а схотів Бог, то й стався світ. Схотів Бог сотворити такий світ, як його премудрість обдумала, то й сотворив його сам добровільно, без ніякого і нічийого примусу. Тільки вільна Божа воля подиктувала цей творчий акт Його всемудрости.

Так бачимо, що Творець світу — це Істота жива, розумна, зі свобідною волею, або кажемо: БОГ — ЦЕ ІСТОТА ОСОБОВА.

(Далі буде)

Борис ЛИСЯНСЬКИЙ

НАСУЩНІ ПОТРЕБИ

Наше серце сповнене болів і мук, спричинених нашими національними втратами і національними поразками. Наша думка тремтить від гострого протесту проти кривд, заподіяних нам несправедливим життям. Але наша національна воля має непохитне рішення ті болі усунути, ті кривди зліквідувати та силою думки й силою чину відвоювати для нашого здібного й вільнолюбного народу те місце на земній кулі, яке йому по справедливості належить.

Одначе, щоб те наше рішення не лишилось мрією — необхідно, щоб наш національний організм так себе вишколив і так себе загартував, щоб: а) був він усилі перебороти всі ті перешкоди, які лиха доля з такою щедрістю розкидала по його історичнім шляху, та б) щоб він, як морально, так і інтелектуально, заімпонував широкому чужинецькому світові, здобувши тим самим для себе належне місце в світі.

Розходиться тут, власне, не тільки про «виховання», скільки про «перевиховання». Бо ж багато з того, що нашому народові бракує, він колись уже мав, і лише під ударами жорстокої історичної дійсности втратив. Отже, те «виховання» нашої національної маси, про яке ми далі казатимемо, буде не прищепленням українській душі чогось нового, запозиченого, а тільки відновленням свого власного, стародавнього, але вже призабутого і в більшій чи меншій мірі втраченого.

Візьмім, як приклад, хочби справу **мови.** У добі середньовіччя наша мова була остільки розвинена, що не тільки задовольняла «потреби власного духового ринку», але нею послуговувались для задоволення своїх культурних потреб і вищі верстви чужинецького суспільства (як було це на Московщині), або ж її вживалося в урядових актах та законодавстві (як це було в Литовській державі).

Минуло з тих золотих часів якихось 3 — 4 століття (в житті нації це — зовсім невелика доба!) і становище на нашій Батьківщині змінилося до невпізнання. Змінилося до того, що Україну довелося «українізувати», себто позбавляти тієї полуди, грубу верству якої наклав на національну душу нашого народу деспотичний режим царської Росії. Цей процес триває вже чверть століття й триватиме ще значний час далі. Вся біда полягає не в тому, що люди розучилися говорити по - українськи, а тому, що вони забули рідну традицію й розучились по - українськи думати й жити. Розходиться не про с л о в о, як зовнішній вияв психіки нашого народу, а лише про д у м к у, що визначає собою внутрішній зміст національної стихії.

Безперечно, мова, як стихійний виявник людських дум і почувань, є важливим чинником національної духовости. Але одна лише мова тієї духовости не визначає і її не творить. На шлях нашої історичної слави виведе нас не українська мова, а тільки віддана, жертвенна у к р а ї н с ь к а д у ш а, гаряче у к р а ї н с ь к е с е р ц е і н а ц і о н а л ь н а в о л я, що формує і здійснює життєвий чин. І в майбутньому будівничому процесі відіграють позитивну, творчу ролю не ті «формальні українці», що зберегли свою мову, а лише ті «фактичні українці», які (незалежно від їхнього «мовного обличчя») зберегли щиру українську душу й палке українське серце.

З почуттям повної відповідальности пишемо ці рядки, маючи намір захитати ними нездорову тенденцію визначити українця лише з його мови, зовсім іґноруючи при цьому його національно-моральне обличчя та його готовість до участи в національно-корисній праці. А саме нині цього не сміє бути! Бо життєва дійсність кожного дня стверджує нам той факт, що серед «мовно-надщерблених» одиниць нашого загалу нерідко трапляються морально - стійкі й національно - свідомі елементи, тоді як у рядах нашого «мовно - непошкодженого» суспільства зустрічаємо нездорові прояви буйно - квітного еґоцентризму, що прибирає інколи рис дикого, майже тваринницького інстинкту та повної байдужности до інтересів українського загалу.

Під кутом зору тих завдань має бути організоване все наше суспільне й культурне життя. Особлива увага має бути зосереджена на справі виховання нашого молодого покоління, а тим самим і на справі організації нашого національного шкільництва. Справді, було б нерозумним наслідувати у справі виховання сучасного молодого покоління давно вже віджилі трафарети «доброго старого часу». Перед сьогоднішнім педагогом саме життя ставить вимогу не тільки нової методики, але й нової психологічної настанови, зовсім іншої, дотепер ще не знаної й не практикованої духової бази.

В основу нової виховної системи має бути покладена ідея викристалізування в молодій психіці правдивих і несфальшованих основ дійсно української, вільної від

Василь ЩУРАТ

*
* *

Б'є сонечко в віконечко,
вістить: Христос воскрес!

І жайворон з усіх сторін
лящить: Христос воскрес!

Цвіт в пахощах на радощах
цвіте: Христос воскрес!

І дзвонить, дзвін навздогін
гуде: Христос воскрес!

Гроби ж одвіт на той привіт:
— Воістину воскрес!

будь - яких сторонніх домішок та амальґам, суто - національної духовости, з усіма цінними її ознаками і проявами, практично оформленими в ініціятивно - творчім та життєво - активнім психологічнім типі новітнього українця.

Але виховувати здорову й працездатну молодь може лише морально - сильне й внутрішньо - здисципліноване суспільство, яке само не має в своїй духово - психічній структурі жадної гнилизни. Щоб піднестися до того морального рівня й підпорядкувати себе тій духовій дисципліні, суспільство це має перейти через «вогнище духового самоочищення» й психічно переродитись. Зокрема, має воно:

1. Глибоко відчути нашу «національну правду» й міцно увірувати в неї.

2. Вишколити й загартувати національну волю, конечну для практичного здійснення всієї програми нашого національного відродження.

3. Викоренити з нашої збірної психіки почуття національної меншовартности та прищепити їй здорову й конструктивно - творчу національну амбіцію.

4. Звільнитися у своїй духовій істоті від чужинецьких засмічень, а зокрема: а) від запозиченого безвір'я та безбожности, моральної розперезаности й духової нездисциплінованости, леґалізованої розпусти й безоглядного цинізму, виявленого назверх хочби у славнозвісній лайці, непошані до жінки й трактуванні її як підрядної істоти, погорди, а навіть іґноранції загальноприйнятих у культурному світі гасел чемности, вихованости й громадського такту; б) від поверховности думання та надмірної уваги до зовнішніх, зверхньо - репрезентативних моментів, як стихійного прояву уславленого «шику» і «шляхетського гонору», в яких годі шукати здорових підвалин для національної психіки будь - якого народу взагалі, а нашого — зосібна, як народу статечного, розважного у думках і солідного в чинах, до всього того ще й народу щиро - демократичного. Далі: нещирости у поступуванні з іншими людьми та «запобігання ласки» у всіх тих, що стоять вище, а натомість погірдливе відношення до «хлопа» і взагалі всіх, що на соціяльно-життєвій драбині стоять дещо нижче.

Нам, українцям, як народові «в своїй основі селянському», а ще й такому, трудова інтеліґенція якого, а навіть і великомаєткове панство, тримали постійний зв'язок із селом та його народньою масою — ні в якій мірі не личить імпортувати в свою психіку безвартісну в змісті та анахронічну в формі «великопанську традицію» відумерлої псевдошляхти.

Без цього ми ніколи не переведемо й успішно не завершимо тієї «акції самоочищення», без якої будуть марними всі наші мрії про національне відродження і національну волю.

ДУМКИ ПРОТИ ТЕЧІЇ

Державницька ментальність

В англійському парляменті з приводу «Білої Книги» лейбористського уряду відбулася триденна дискусія. Опозиція не тільки гостро критикувала уряд щодо його господарських плянів на 1947 рік. Черчіл запропонував був висловити недовір'я урядові. Однак резолюція його «з огляду на надзвичайну поважність становища Британії», водночас закликає парлямент усіма засобами дійово підтримувати всі заходи уряду до подолання кризи.

Французи люблять красивий жест. Розстріляти видатну людину, а за кілька годин оточувати її ім'я вічною славою. Але цей вчинок Черчіла не має нічого спільного з таким жестом. Зовнішня суперечність його резолюції має глибоку внутрішню логіку. Партія консерваторів рішуче ворожа до політики соціялізації уряду робітничої партії і її метод. Вона не може солідаризуватися з ними. Тому консервативна опозиція висловлює недовір'я урядові. Але, поважаючи волю народу, що обрав робітничий уряд, і об'єктивно оцінюючи програму, проведення якої в життя піде на користь Британії — вони закликають підтримувати заходи уряду. Добро Британії — понад усе. Британія з її невеликим населенням може справді єдина держава, що знає ціну людини. Ніде не вміють так цінити індивідуальність, ніде не вміють так шанувати чужі погляди, як в Англії. І,властиво, це й є основою її сили. Британці не знають фетишу доктрини та методи, фетишу політичної теорії та практики. Вони знають, що кожну проблему не тільки можна, але й треба розв'язувати різними методами. Єдиною вимогою може бути тільки, — чи ставиться на меті добро рідного краю.

Таке переконання є основою стосунків кожного державного проводу в Англії з опозицією. Ніколи й нікому не коле там очі сакля успіху, «бо не нами дана». Все оцінюється лише під кутом зору користи для держави. Очевидно, що різні ситуації вимагають різних метод. В одній революційний зрив може осягнути більшого, в іншій — поступовість. Весь час спостерігаємо в Англії, відповідно до моменту, зміну тих двох напрямків у проводі держави. А що найважливіше: ті два напрямки ніколи не витрачають сил на взаємне тотальне поборювання. Вони розуміють, що сила одного лише збільшується від зростання сили другого.

З цього виникає й взаємна пошана — з визнання обома течіями обопільної конечности для держави. З цього виникає й справжня боротьба за авторитет своїх противників — проводу партій конкурентів, не кажучи вже про авторитет власних особистих конкурентів у своєму таборі. Тому свої партійні поразки оцінюють дуже часто англійські партії, як успіхи. Успіхи для держави. Державний успіх для народу супроводить там успіхи й поразки партій. Так, очевидно, й треба розуміти речення: успіх є мірою своєчасности.

(О. Г.)

Слово архиєпископа

Хорватський архієпископ др. А. Степінач під час суду виголосив довгу оборонну промову. Ця промова залишиться в світових анналах, як цікавий причинок до історії нашого століття. Ось вона в уривках:

«На всі обвинувачення, що їх тут висунуто проти мене, відповідаю: моя совість чиста, тому не задумую ні боронитись, ані апелювати проти присуду. За свої переконання я готов не лише перетерпіти насміх, презирство й пониження, але кожної хвилини навіть умерти».

«Я не був персона ґрата ні для німців, ані для усташів: не був я усташем, ані не складав їм присяги,як це вчинили ваші урядовці, що є ось тут приявні. Те, що я говорив про право хорватського народу на волю й незалежність, все це є в згоді з основними принципами, що їх видвигнули альянти в Атлянтійській Карті та на конференції в Ялті. ...Апостольська Столиця багато разів підкреслювала, що й малі народи і малі меншини мають право на волю; невже ж католицький єпископ і митрополит не мав би права навіть писнути про це? Якщо треба, ми й поляжемо, бо чинимо свою повинність...»

«У шкільних підручниках ви твердите урядово протилежне до всіх доказів історії, а саме, що Христос не існував. Христос — це Бог і за Нього ми готові вмирати. Сьогодні ж ви вчите, що Він не існував. Якщо б якийсь учитель зважився навчати інакше, то його напевно усунули б зі школи. Я заявляю, пане державний прокуроре, що в таких умовинах Церква не може бути вільною, але незабаром її знищать. Христос — це основа християнства. Ви стаєте в обороні православних сербів. Я вас питаю: як ви уявляєте собі православіє без Христа? Як уявляєте собі Католицьку Церкву без Христа? Це абсурд! Про Матір Божу ви пишете в шкільних книжках, що це була негідниця. А чи ви знаєте, що Мати Божа для католиків і для православних є найсвятіше!»

«Щодо мене і мойого засуду, то я не домагаюсь помилування. Моя совість спокійна.»

ВИДАЄ ГР. - К[illegible]. ПАРОХІЯ
В ГА[illegible]ЕНАВ
НАКЛАД І ДР[illegible]К КООП. В - ВА
«З А Г Р А В А»

Адреса редакції: D. P. Camp
(Stateless), Heidenau bei Tostedt
Kreis Harburg